

Пов'язала голову хустиною

Із давніх-давен українські жінки пов'язували голови хустюю. Цей невід'ємний елемент одягу супроводжував жінку від народження до смерті. Біленьку пов'язували у будень до повсякденної праці, використовували її в побуті: щось накрити чи загорнути, носили обід у поле. Святковою ж покривали голову, коли йшли до церкви чи в гості. Вона усміхалася квітами, підморгувала таємничими орнаментами, чим привертала увагу оточуючих. Чим дорожчою була хустка, тим і вищий був статус її господині. На сьогодні, на жаль, цей атрибут жіночності трохи призабутий. Але багатою є історія української хустки, її оберегові та магичні функції, чудові традиції та обряди. Про це під час літературно-музичного вечора

«Мамина хустка – оберіг родини», що відбувся в обласній науковій бібліотеці, розповіла доцент кафедри музичного фольклору Інституту мистецтв РДГУ Раїса Цапун.

Пані Раїса повідала багато традицій, пов'язаних з хустюю, які побутують у селі Будичани Житомирської області, звідки вона родом, і наголосила, що хустку традиційно використовували, коли народжувалася дитина, а потім і на хрестинах. Вона символізувала й вірне кохання. Дівчина дарувала суженому хустку як знак згоди, що виходить заміж по любові. А на весіллі й донині збереглася традиція покривати цим головним убором наречену. А от раніше після заміжжя «ходити простоволосою» вважалось непристойністю.

Побутувало й чимало інших звичаїв, пов'язаних із хустюю. Зокрема один із них описав Тарас Шевченко у поемі «Хустина»: якщо козака хоронили з пошестями, то тіло його клали в домовину, накриваючи червоною китайкою, а сідло коня накривали хустиною: «Ведуть коня вороного, розбиті копита... А на ньому сиделечко хустиною вкрите».

Хустка – це як пам'ять роду, його святиня, яка передавалася у спадок, як найкращий подарунок.

А ще під час заходу пані Раїса провела майстер-клас із пов'язування хустки, продемонструвавши її як важливий аксесуар жіночого одягу, прикрасу та необхідний елемент декору. Пов'яжіть хустинку - і ви побачите, як відразу зміниться звичайне вбрання, воно стане стильним і привабливішим.

• Ольга Дем'янюк

Вишиванка - не лише одяг, а й оберіг

Українська історія нерозривно пов'язана із вишивкою. Адже вишиваний одяг – це не тільки прикраса, а й оберіг. Тож про історію української вишивки, про особливості вишиванок Рівненщини, а також про те, як саме вишиті символи впливають на долю людини, говоримо із педагогом кафедри музичного фольклору РДГУ, етнографом, автором публікацій із традиційної культури України, збирачкою та виконавицею народних пісень Раїсою Чапун.

- Пані Раїсо, що символізує для українців вишиванка?

- Із давніх-давен в Україні вишиваний одяг – не просто одяг, а частина культури нашого народу. Українці завжди ставилися до вишиванки дуже шанобливо і трепетно. Українські жінки, вишиваючи одяг, вкладали у вишиття добрі помисли, свої молитви і почуття. Тому вишиванки стали символом краси, здоров'я, єднання зі своїм родовим корінням. Зараз можна купити вишиваний одяг, а раніше люди вишивали лише самостійно. І це мало своє особливе значення.

- Кожен регіон України має своє розмаїття вишивки. А які її символи популярні на Рівненщині?

- Навіть у кожному селі вишивка має якийсь свій авторський почерк. За орнаментом можна визначити, звідки родом власник сорочки чи рушника.

У нас на Рівненщині здавна сорочки не вишивали, а ткали. Цей давній вид мистецтва збережений і донині. Вже пізніше почали вишивати техніками «занизування», «заволікування», потім вже й «хрестиком».

Орнаменти, які використовувалися в давнину, були геометричними символами – ромби, лінії, трикутники, хрести. Вони мали своє значення. Вже потім на вишиванках почали зображувати рослинний та тваринний орнаменти. Й досі в моїй пам'яті вишиванки із Гоцанського району – дуже красиві птахи на рукавах, а із Зарічненського району – бджоли і собаки, особливо на рушниках.

- Скільки, в середньому, Вам потрібно часу, щоб виготовити вишиванку?

- Вишити можна дуже швидко, коли є натхнення. Зараз, якщо я хочу щось вишити, я довго продумую орнамент, виношую цю ідею. І тільки тоді, як кажуть, узгодивши зі своїм внутрішнім світом, приступаю до роботи.

- Наші предки мали вишиванку на щодень і на свято. Яка була відмінність між ними?

- Люди просто прикрашали свій одяг. Вони вірили, що вишивка оберігає від усіляких негараздів. Отож, найбільше прикрашали комір, манжети та рукави – робили своєрідне коло. Святковий одяг був яскравим, особливо на Рівненщині. Прикрашали вишивки червоними нитками. А, як наші предки казали, «буденки» були не такими яскравими, а стриманішими. Я знаю, що найкраще починати вишивати у четвер зранку. Потрібно з чистою душею поставитися до початку роботи, помолитися і благословитися на це дійство. Важливо підібрати якісну тканину, хорошу голку – рекомендують від початку і до завершення вишивки творити тільки однією голкою. Адже, вважається, що через вістря голки передається енергія людини.

- Чи має значення колір тканини, на якій вишивають?

- Так, має. Здавна у нас вишивали все на білій тканині. Білий колір чистоти і святості. Але зараз вишивають і на синьому, і на червоному, і на жовтому кольорах. Голвне – щоб все було доречно.

• Олександра Нагорна

«Джерело» відтворило обряд колодки

І ЗАПИСАЛО ЙОГО НА ВІДЕО, ЩОБ ЗАЛИШИТИ НАЩАДКАМ

В останній день Масниці в обласній науковій бібліотеці відбулася презентація фотофільму з обрядом колодки «Не женився єси, то колодку носи» в музичній обробці гурту «Джерело» Рівненського державного гуманітарного університету.

Переглядаючи матеріали диска, відвідувачі заходу могли детально ознайомитися з особливостями давнього українського звичаю, якому притаманні різноманітні обряди, гостини, гуляння. Молодь у складчину влаштовувала вечорниці, де під час гулянь прив'язували колодки-поліна тим парубкам і дівчатам, які не одружилися в попередні м'ясиці.

Щоб відкупитись від молодіжної громади, «винуватці» ставили могорич. Заміжні жінки влаштовували складніший обряд, під час якого одна з них імітувала народження Колодія (ним було звичайне поліно), якому давали ім'я, справляли родини, хрестини, а в кінці імітували поховання.

Готуючись до Великодо посту, в останній день Масляниці годилося йти до

родичів і сусідів та просити прощення за провини. Перед початком посту також поминали померлих. Це так звані «зимові діди». У понеділок справляли «полоскозуб». Полоскали зуби горілкою, закушуючи прісними коржами та картоплею в лушпинні, приказуючи: «Не завжди ж котові масляна».

У музичному оформленні обряду використано колодчані пісні та веснянки, які

були записані в різних регіонах нашої України. Веселі пісні змінювалися жартами, гаданнями та іскрометною музикою у виконанні гурту «Хутірські музики» РДГУ.

Доповнювали картину веселого дійства світлина Анатолія Похилюка, Катерини Паральчук і авторацих рядків. Сценарій обряду та монтаж виконано за фольклорними матеріалами, зібраними Василем Скуртівським та Олексою Воропаєм. Запис компакт-диска здійснив професіонал своєї справи Андрій Вавринчук, а чудове художнє оформлення – Іван Рокишук.

Раїса ЦАПУН

Про давні обряди презентували фільм

Зберегти народні традиції та обряди вже не перший рік прагне фольклорний ансамбль “Джерело” під керівництвом Раїси Цапун. В останній день Масляної фольклористи презентували свій черговий доробок.

Оригінальне дійство, яке справляли наші предки в останні дні Масниці, відтворили у фотофільмі “Не женився еси, то колодку носи”. Популярний обряд у музичній обробці гурту “Джерело” Рівненського державного гуманітарного університету презентували в останній день перед початком Великого посту. Під час запису диску, у музичному оформленні обряду використано колодчані пісні та веснянки, які були записані у різних регіонах нашої України, зокрема на Рівненщині, Волині, Житомирщині, Вінниччині, Поділлі, Чернігівщині. Веселі пісні змінювались жартами, гаданнями та іскрометною музикою у виконанні гурту “Хутірські музики” РДГУ.

Під час презентації глядачі могли познайомитися з особливостями давнього українського звичаю, якому притаманні різноманітні обряди, гостини, гуляння.

— Молодь у складчину влаштовувала вечорниці, де під час гулянь прив’язували колодки-поліна тим парубкам і дівчатам, які не одружилися у попередні м’ясиці, — розповідає керівник гурту “Джерело”, доцент кафедри музичного фольклору РДГУ Раїса Цапун. — Щоб відкупитись від молодіжної громади, “винуватці” ставили могорич. Заміжні жінки влаштовували складніший обряд, під час якого одна з них імітувала народження Колодія (ним було звичайне поліно), якому давали ім’я, справляли родини, хрестини, а в кінці імітували поховання.

Як розповіла пані Раїса, готуючись до Великого посту, в останній

день Масляної годилося йти до родичів і сусідів та просити прощення за провини. Перед початком Посту також жовіли померлих.

— Це так звані “зимові діди”, — продовжує фольклорист. — У понеділок справляли “полоскозуб”. Полоскали зуби горілкою, закушуючи прісними коржами та картоплею в лушпинні, приказуючи: “Не завжди ж котові масляна”.

Грига НИЧИПОРУК.

Рівнянка стала лауреатом «Пісенного вернісажу-2011»

Лауреатом Всеукраїнського фестивалю пісні «Пісенний вернісаж-2011» стала Раїса Цапун. Виконувала вона ліричну пісню в аранжуванні Олександра Степанова «Росте калинонька».

ПІСНЯ ДОЛЮ ВИШИЛА

Р. ЦАПУН

В самобутній пісенній, художній талант цієї напрочуд миловидної жінки закоханих чимало. Бо дійсно не можна не захоплюватись її обдарованістю, творчим підходом до будь-якої справи, витонченістю її світосприйняття. Весь свій багатогранний талант Раїса Цапун, доцент кафедри фольклору РДГУ, присвячує українській народній творчості, збираючи, вивчаючи, відтворюючи й пропагуючи фольклор, звичаї і обряди рідного Полісся та інших регіонів України. В активі науковця шість дослідницьких і навчально-методичних видань, чотири з них — затверджені Міністерством освіти України як навчально-методичний посібник.

Свою викладацьку, наукову роботу вона органічно поєднує з громадською — як член профкому РДГУ відповідає за культмасову роботу в університеті. А якщо Раїса Володимирівна бере на себе відповідальність, то це означає, що доручена справа здійснюється на найвищому рівні!

В цій жінці все поєднано гармонійно: і талант співачки, і власноруч виготовлені костюми, в яких вона виступає. І коли тільки знаходить час на всі ті вишивки, справжні витвори мистецтва, — яскраві і вишукані. Її роботи не сплутаєш ні з якими іншими. Бо, певне, знає пані Раїса якісь диво-секрети, успадковані від бабусі, мами та всієї дружної родини.

Енергії та завзяття вистачає їй на все: і на організацію творчих звітів, сольних концертів, образотворчих виставок. Неодноразово вона представляла українське професійне народне мистецтво на фольклорних фестивалях, які проходили у нас в Україні і за кордоном. Брала участь у міжнародних святах літератури та мистецтва. А ще — вона створила і виплекала фольклорний гурт „Джерело”, який талановито з 1986 року доносить народну пісню до людей в усіх регіонах країни та за її межами. Гурт „Джерело” — неодноразовий лауреат багатьох міжнародних і всеукраїнських конкурсів та фестивалів.

Ось така вона, наша майстриня — з співучою душею, закохана у життя, народну творчість і в людей. І люди Раїсі Володимирівні відповідають взаємністю, бо це пісня їй долю щасливу вишила...

**Олександр МОСІЄВИЧ,
проректор, професор, голова,
профспілкового комітету РДГУ**

МУЗЕЙ ВЕСІЛЛЯ РАЇСИ ЦАПУН

Раїса
Цапун

Хто із нас не любить весілля? Однак, погодьтеся, що весілля сучасні, змодерновані «під останній писк моди» дуже багато втратили у порівнянні з автентичним весіллям, тією народною драмою, сценарій якої складався століттями. Із роду в рід традиція свято береглася, примножувалася. Народне весілля – це той фольклорно-етнографічний пласт, раритет, який сьогодні потребує відтворення по крупинках. Адже щороку тих бабусь, котрі ще пам'ятають таке весілля, яке воно було колись, можуть його відтворити у піснях, розповісти про усі звичаї, залишається у наших селах все менше й менше. Тож завдання фольклористів та етнографів – зберегти цей безцінний скарб людської пам'яті.

Відтак записи весілля – Сербинівське (Житомирщина), весілля у Нобелі та у Сваричевих (Рівненське Полісся), які у трьох окремих книгах подарувала нам, українцям, рівнянка Раїса Цапун, надзвичайно цінні. Тим паче, що поруч з описом обряду подано у нотованих записах усі весільні пісні. Народна драма розгортається у порядку від заручин, сватання до пирога після весілля.

Хто така Раїса Цапун? За фахом – фольклорист-етнограф. Унікальна фольклорна виконави-

ця, закохана в народну пісню. Збирачка народних пісень. Доцент кафедри фольклору Рівненського гуманітарного університету. Керівник відомого фольклорного ансамблю «Джерело» та квартету «Жайвір», неодноразового лауреата та дипломанта багатьох фольклорних фестивалів, ведуча багатьох фестивалів і свят.

До речі, з піснею Раїса Цапун побувала в Польщі, Болгарії, Італії, Франції, Німеччині.

«Ці поїздки, – розповідає фольклористка-виконавиця Р.Цапун, – дали мені збагнути дуже важливу істину. Мабуть, багатьом з нас треба опинитися за кордоном, щоб навчитися цінувати своє. Це допоможе зрозуміти, що нація без минулого не має й майбутнього. Як бережуть своє, рідне етнічні українці з Румунії, або лемки з Польщі, представники української діаспори з Канади! Більшість народів Західної Європи майже втратили свої традиційні обряди, фольклорні релікти й намагаються відродити їх по крупинках, а тих крупинок вже майже нема. У нас, на відміну навіть від близьких сусідів – поляків, ще у будь-якому селі можна віднайти людей, які знають увесь весільний обряд, заспівають вам древніх колядок та щедрівок, веснянок і навіть петрівчаних чи постових пісень.

Наша молодь часто вважає ці раритети пережитком не тому, що не здатна відчутти у цих піснях краси поезії й мелодії, а тому, що молоді люди ставляться до фольклору так, як ставиться громадськість, найближче оточення, учителі. З фольклором, особливо давнім, дітей потрібно не тільки ознайомлювати. Виконання пісень, фрагменти обрядів треба коментувати, створювати музей народної пісні. А цими живими музеями є кращі фольклорні виконавці, фольклорні колективи. Скільки пісень відтворено на Рівненщині тільки нашими студентськими колективами «Джерело», «Горина», «Волянини», ансамблем «Веснянка» з Рівненського палацу дітей і молоді та іншими. А як багато дають людям фольклорні фестивалі! А щодо масовості народного мистецтва, то це питання спірне. Україна нині – не та, якою була 100 років тому. Реліктове мистецтво в урбанізованому місті потребує свого слухача, знавця, шанувальника. На жаль, молодь виплована вже в інших традиціях. Але я вірю, що прийдуть часи, коли ми будемо вибирувати все своє так, як нині поляки».

Раїса Цапун цілком присвятила себе народній творчості: пісні, обряду, вишивці. З-поміж жіночого загалу вона вирізняється особливою витонченістю, вишуканістю в манері одягатися. На відміну від тисяч українок, не соромиться носити речі, оздоблені майстерною вишивкою. Навпаки, це її гордість. Адже кожен стібок, зроблений власноруч, одухотворений добрими помислами, піснею, яка бринить у ній завжди, і... великою любов'ю.

Як на мене, якщо б якийсь художник писав образ української жінки, котра б символізувала поетичний образ України, минулої, сучасної і майбутньої, то найкраще писати його було б саме з неї. Достеменно вивчивши народне мистецтво, закохана у нього, Раїса Цапун взяла з народного минулого у наше сучасне усе найкраще.

Людмила МАРЧУК

Збирає фольклор, омолоджується у піснях і вчить мудрості молоді

У дитинстві вона вважала Ніну Матвієнко своїм заочним вчителем, а тепер чудово співає її пісні й навчає цього студентів

Дівчинка з багатодітної сім'ї дуже любила народні пісні і старалась співати їх по-дорослому. Тепер вона стала званою фольклористкою, керівником народного ансамблю "Джерело", доцентом кафедри музичного фольклору РДГУ, нагороджена званням "Жінка року" за підсумками минулорічного конкурсу. Сьогодні пісня для Раїси Цапун — це просто життя, це щастя займатися улюбленою справою.

фото автора

Пісня для Раїси Цапун завжди свято

З дитинства пісня була святком

Ще маленькою дівчинкою Раїса любила, коли збиралася їхня велика родина у селі Будичани на Житомирщині: пісні лилися рікою і створювали атмосферу свята.

— Я уважно прислухалася як співає бабуся, батько, — пригадує пані Раїса. — Старалася співати, як дорослі. Особливо прислухалася до тітки, бабусі, від яких згодом почерпнула багато для книги "Сербівські весілля". Співали ми і на перервах. У музичній школі вчилася по класу баяна. Згодом жоден сільський концерт без мене не обходився: вбиралася у бенди (стрічки) і почувалася артисткою. Отой пісенний дух і визначив вибір майбутньої професії. Хоча спершу поступала у технікум легкої промисловості, бо ж дуже шити любила, вживати. Завжди старалася форму шкільну оздобити, потайки навчилася шити на машинці. Навіть випускну сукню сама собі пошила. Проте не пройшла за конкурсом і вступила до Дубнівського училища культури, склавши іспити на п'ятірки. Жодного разу про свій вибір не пошкодувала.

За фольклор ледь політики не пришили

Пані Раїса завжди захоплювалася Ніною Матвієнко, вона була ніби її заочною вчителькою.

Особливо любила її "Дикі гуси", "Роде наш красний". Згодом остання пісня стала візиткою Раїси Цапун. Добре пам'ятає першу зустріч з відомою співачкою в 1988 році у Києві під час виступу в Будинку вчених.

— Це було на Різдво і там виступала Матвієнко, — згадує Раїса Цапун. — Вона вся світилася. Прослухавши виступ нашого ансамблю, запитала, чи маємо ми в репертуарі релігійні колядки. Ми і заспівали. Хоча тоді це не вітали, не той час був. Як захоплено сприйняли нас тоді! Повернувшись додому щасливими і вже на щедрий вечір виступали у Степані на запрошення. Несподівано запросили нас і до місцевого священика. Там співали степанську щедрівку. Ті, що нас слухали, плакали, а нам було приємно, що пісня розчулює людей. А вже за три дні мене, яка тільки третій рік викладала в інституті культури, і всіх співаків викликали в газету "Зміна". За релігійний репертуар над нами нависла загроза. І тільки тодішній ректор інституту культури Анатолій Литвинчук зміг відстояти нас, підтримуючи нашу творчість і роботу.

Збирання пісень — як пошуки золота

Під час першої фольклорної експедиції у 1986 році у Кузьмівці Сарненського району пані Раїса з студентами знову відчула оту святкову атмосферу дитинства, коли сільські жінки співали. І не біда, що

жили два тижні без звичного міського комфорту. Згодом були інші експедиції, які дивували і давали творчу наснагу. Їх результат — книги, збірки, диски з піснями, обрядами, які є золотою скарбничкою народної творчості. До речі, першу таку збірку пані Раїса видала власним коштом.

— Особливо запам'ятала я жінку з Кузьмівки Любов Вахнюк, — продовжує пані Раїса. — Вона прийшла з лісу боса і заспівала... Як тісно було пісні у її грудях! Я слухала як вона формує звук, хотіла скопіювати оту силу, глибину.

Хоча, навчаючи студентів, Раїса Цапун завжди наголошує, що не можна точно наслідувати, співаючи, завжди потрібно додавати пісні свого колориту, "підфарбовувати" її душею. Те ж стосується і студентів: коли бачить талант, то намагається дати змогу співати соло, дуєтом. Оригінальними є концертні костюми, які пані Раїса шиє сама.

— Мені завжди хотілося носити вишитий одяг, навіть нареченою я бачила себе у вишитому вбранні, — розповідає жінка.

Тому навчилася багатьом технікам вишивки. І тут пані Раїса має значний творчий доробок, який у 1999 році разом з колекцією вишивок рідного села був представлений на виставці. Після цього їй присвоїли звання "Майстер народно-декоративного мистецтва".

Воскресне дух — воскресне і Україна

— Я щаслива людина, бо живу улюбленою справою, займаюсь тим, що приносить задоволення, дарує натхнення, — каже пані Раїса. — Впевнена, що сьогодні це важливо. Адже без наших витоків, без родового коріння, яким є народна творчість, неможливо відродити Україну. Для мене пісня — це та тонка ниточка, яка єднає з минулим, з батьками, і дуже важливо, щоб вона не перервалася.

Раїса Цапун відзначає, що сьогодні на весіллях батьки інколи не вмюють правильно благословити дітей, забули старовинні весільні обряди. А наші традиції є дуже цікавими і повчальними, як, наприклад, обряд пошанування хліба, з яким сама пані Раїса познайомилася не так давно.

— Скільки мудрості таїть в собі архаїчне! — продовжує вона. — З ним жити легше і цікавіше. Ось, приміром, коса, заплетена навколо голови, як у Юлії Тимошенко, — це сильний жіночий оберіг. Та чи знає хто про це?

Мудрість народу, яку популяризує пані Раїса, і її зробила мудрішою, духовно багатшою. Адже черпати щастя у творчості не кожному дано.

Олена ТОЛОЧИК.

Ой на тому весіллі...

Осінь – пора весіль. На селі господарі саме впораються з сезонними роботами, впорядкують у коморах зібраний урожай. А тоді й про молодих згадають. І нанизуються один на одній передвесільні та весільні клопоти: сватання, запросини гостей, випікання короваю, викуп молоді, вінчання молодих. А що вже гуляють у селі на весіллях – із веселими музиками, танцями, піснями та різними традиційними обрядами – про це потому розмови ходять не один тижень.

Звичайно, наша дійсність, соціальні зміни внесли певні корективи в обрядові дійства на весіллях, з'являються все більше нових, осучаснених мотивів, звучать нові пісні. На те й життя, що не застоюється і постійно вносить свіжий струмінь у наше співжиття. Разом із тим у весіллеву дійству була і залишається живлюща народна основа, яка увібрала у себе багаті вікові традиції, специфіку того чи іншого регіону. Тому коли простежити весільні ритуали упродовж кількох поколінь, то навіть з одного села призбирається справжня скарбниця намистин, традицій, оригінальних діалектів, пісень тощо.

Доцент Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету Раїса Цапун поставила собі за мету дослідити весільний обряд саме в окремо взятому селі Волині та Полісся. Вона вибрала для цього своє рідне село Будичани Чуднівського району Житомирської області, де народилася, де й досі проживає її співуча рідня.

Фольклором, народознавчими дослідженнями молодий викладач РДГУ займається давно, відразу по завершенні інституту. Згуртувала співучу молодь у фольклорний гурт "Джерело", який став учасником багатьох студентських та всеукраїнських фестивалів, виборів чимало нагород. Саме для цього гурту його керівник підготувала і випустила репертуарний збірник "Співає "Джерело", а також навчально-методичний посібник "Народні обряди з репертуару гурту "Джерело". Свого часу Раїса Цапун організувала кілька народознавчих експедицій у північні райони Рівненщини, записала десятки пісень у древньому мальовничому селі Нобель Зарічненського району, які й лягли в основу її чергового фольклорного збірника "Мелодії древнього Нобеля". До речі, гурт "Джерело" – перший серед мистецьких колективів краю удостоєний премії Всеукраїнського фестивалю гумору у с. Нобель Зарічненського району.

Народознавчі праці, творче спілкування зі старожилками поліських сіл, вивчення місцевого фольклору і стали основою для написання нової, об'ємної праці молодого науковця "Сербинівське весілля", де зафіксовано основні обрядові дійства на

весіллях у селі Будичани Чуднівського району та вміщено (з нотними записами) понад 200 пісень і текстівок із весільного репертуару.

Власне Будичани – це колишнє село Сербинівка, назва якого за радянської історіографії чомусь зникла з географічної карти. Проте в народі залишився вислів "сербинівське весілля", бо за ним – людські долі, сільська історія, місцеві звичаї, традиції. Роки накладали відбиток на життя і побут селян, а весіллеві обряди, хоч і з певними новаціями, не вмирали, жили і були у сільських стосунках, у піснях, приспівках, обрядах.

Як зазначає автор передмови, доктор філологічних наук Віктор Давидюк, в обрядових весільних дійствах, зафіксованих і описаних доцентом Раїсою Цапун, чимало відмінного від інших регіонів, навіть із Західного Полісся. Зазначимо, що автор подає пісні, говірки зі специфічним діалектом, а це ще повніше розкриває неповторний світ народної мудрості саме з поліської глибинки. На сьогодні в Україні поліський (волинський) регіон найбільш повно зберіг мовні, побутові, обрядові особливості тутешнього населення. На жаль, чорнобильська біда змусила багатьох покинути обжиті місця. А разом із ними непомітно "знялися" з батьківської оселі й пісні, давні звичаї. Тому й заслуговує на увагу кожна ґрунтовна народознавча розвідка, зафіксована у публікаціях, відеокасетах, записана на магнітну плівку.

Наукове видання "Сербинівське весілля" Раїси Цапун вийшло друком у рівненському видавництві "Перспектива". Окрім текстового та нотного матеріалу в книзі вміщений довідковий матеріал, численні фотографії старожилів-поліщуків, котрі зберегли для нащадків співучу ноту, веселий танок, зразки весільного одягу, подано фото молодих виконавиць із фольклорного гурту "Джерело", які нині покликані перейняти естафету в батьків, популяризувати її для молодшого покоління.

Іван КИДРУК

На фото: фольклорний гурт "Джерело" РДГУ; обкладинка книги «Сербинівське весілля».

«Ой з калиночки дві квіточки...»

Автентичне весілля і вишуканий одяг Раїси Цапун

Її супроводжують захоплені поглядами чоловіки і заздривими жінки. Вона вирізняється з-поміж загалу рівнянок особливою витонченістю, вишуканістю в манері одягатися. Стиль життя, те, чим живе, над чим працює у повній гармонії з її одягом, інтер'єром помешкання, особливістю приготування страв, солодощів та чаїв, манерою спілкування.

Якщо б якийсь художник писав образ української жінки, котра б символізувала поетичний образ України, минулої, сучасної і майбутньої, то найкраще писати його було б з неї. Прекрасно обізнана з народним мистецтвом, закохана у нього, вона взяла з народного минулого у наше сучасне все найкраще. Дала нове життя і старій пісні, і старій вишивці, і навіть – старій традиції. Зрештою, про усе це скаже вона сама.

Гість нашої редакції – Раїса Цапун. За фахом фольклорист-етнограф. Унікальна фольклорна виконавиця. Збирачка народних пісень. Доцент кафедри фольклору Рівненського гуманітарного університету. Керівник відомого фольклорного ансамблю „Джерело”, неодноразового лауреата та дипломанта багатьох фольклорних фестивалів. Авторка кількох прекрасних фольклорних збірників та книг „Народні обряди з репертуару гурту „Джерело” та „Мелодії древнього Нобеля” нині подарувала шанувальникам народного мистецтва книгу, над якою працювала кілька років. Це „Сербинівське весілля”, деталізований опис (можна сказати сценарій) автентичного весільного обряду, який Раїса власноруч записала з вуст мешканців того села, звідки родом вона сама. Текст розповіді про хід весілля та слова пісень подані діалектною говіркою, а мелодію пісень та інструментальних творів власноруч покладено в ноти Раїсою Цапун. Книгу процензували і благословили до друку вчені з кількох університетів: доктор філології Віктор Давидюк (Волинський університет), кандидат мистецтвознавства, професор Богдан Луканюк (Львівська музична академія ім.Лисенка), доктор філологічних наук, професор Каленик Шульжук (РДГУ), кандидат філологічних наук Микола Дмитренко (Інститут народознавства НАН України). Такий доробок неабиякий дар етнографам, фольклористам, філологам-мовознавцям.

– Раїсо, дуже приємно вітати тебе з новою гарною книжкою. Тим паче, що від ідеї, мрії до її здійснення минуло багато років. Чому саме весілля і чому саме Сербинівське?

– Шлях до здійснення наміру осягнути всю неповторність та чаруючу красу весільного обряду села, в якому я виросла і де живу близькі, рідні та дорогі моєму сердцю люди – досить довгий і нерівний. Моя фольклористична діяльність розпочалася ще в 1984 році. Але нагода видати колись записане без купюр з'явилася лише тепер.

Пригадую ті давні весілля, що їх пощастило бачити ще в дитинстві... І такий жаль огортає, що цей диво-обряд, це імпровізоване народне дійство вже майже не побутує. Модернізація нашого способу життя деформувала потребу у високому поетичному спілкуванні. Чому ж дивуємось убогості думок, черствості сердець, жорстокості вчинків?

Майже весь весільний обряд я записала з уст своєї бабусі Гапки Сивобородько, котра зберегла усі пісні, а також незрівнянної оповідачки та чудової народної виконавиці Ганни Любчик. Обидві жінки нині вже покійні. Хай ця книга буде їм та іншим сільським виконавицям невмирущим пам'ятником. А чому Сербинівське весілля? Село Будичани Чуднівського району на Житомирщині, в якому я народилася, до 1946 року звалось Сербинівкою.

– У книзі не тільки опис ве-

лекцією старовинних рушників та народного одягу з села Будичани уперше експонувалася ще й колекція сучасної персональної вишивки Раїси Цапун.

– Так, тоді уперше я показала громадськості нашого міста і будичанські рушники та сорочки, і свої власні роботи. Після цього ця виставка, і доповнена, і фрагментами була показана під час різних фольклорних фестивалів та свят і у Чуднові, і в Рівному та окремих районах. А власний одяг демонструю скрізь, де виступаю з виконанням народних пісень.

– А з пісню пощастило побувати не тільки на фестивалях та концертах в Україні?

– Так, дійсно пощастило. Була я і в Польщі, і в Болгарії, Італії, Франції, Німеччині. І ці поїздки дали мені збагнути дуже важливу істину. Мабуть багатьом з нас треба опинитися за кордоном, щоб навчитися цінувати своє. Зрозуміти, що нація без минулого не має й майбутнього. Як бережуть своє рідне етнічні українці з Румунії, або лемки з Польщі, представники української діаспори з Канади! Більшість народів Західної Європи майже втратили свої традиційні обряди, фольклорні релікти й намагаються відродити їх по крупицях, а тих крупинок вже майже нема. У нас, на відміну навіть від близьких сусідів поляків, ще у будь-якому селі можна віднайти людей, які знають весь весільний обряд, заспівають вам древніх колядок та щедрівок, веснянок і навіть петрівчаних чи постових пісень.

– Щока, що не так ставиться до цих перлин, реліктів, наша молодь, вважаючи їх пережитком.

– Молодь ставиться так, як ставиться громадськість, найближче оточення, учителі. З фольклором, особливо давнім, дітей потрібно не тільки ознайомлювати. Виконання пісень, фрагменти обрядів треба коментувати. Створювати, як, скажімо, музей одягу чи народного побуту, і музей народної пісні. І цими живими музеями є кращі фольклорні виконавці, фольклорні колективи. Скільки відтворено на Рівненщині тільки нашими студентськими колективами „Джерело”, „Горина”, ансамблем „Веснянка” з Рівненського палацу дітей і молоді та іншими. А як багато дають людям фольклорні фестивалі! А щодо масовості народного мистецтва, то це питання спірне. Україна нині – не та, якою була 100 років тому. Реліктове мистецтво в

урбанізованому місті потребує свого слухача, знавця, шанувальника. На жаль, молодь вихована вже в інших традиціях. Але я вірю, що придуть часи, коли ми будемо визбирувати все своє так, як нині поляки.

– А вишивка? У твоїй власній колекції – прекрасні сучасні речі, оздоблені вишивкою, у якій зафіксована минувшина, але так майстерно, по-сучасному вона виконана, що навіть не скажеш, що у ній – душа древніх вишивачок.

– Якщо мені на очі потрапляло щось таке, що дуже подобалося, то мусила її переїняти. Вчилася техніці вишивки, якою б складною вона не була, щоб зробити копію. Так мій знаменитий серпанковий костюм є по-суті копією весільного одягу з колекції Рівненського краєзнавчого музею. Але саме його пошиття, окремі деталі вишивки я вже удосконала відповідно до власного бачення і смаку. А ось білим та сірим на сірому – це вже мистецтво більш досконале. Хоч народний стиль збережено. І вишивка не подільська і не карпатська, а наша польсько-волинська.

З Раїсою можна було б ще говорити і говорити... Найкраще розмовляти, сидячи у її затишній оселі, прибраній по-народному, та вже сучасними, її рук творіння, вишивками, чудовими ікебанами з любистку, безсмертника і чебрецю, рутим'яти і барвінку, усякого зела (Раїса знає трави так, як знала її бабуся!), попиваючи цілющий трав'яний чайок (а навесні вона неодмінно пригостить ще й смачними салатами з кропиви, грициків чи кульбаби) і перебираючи її численні фотоальбоми з різних фестивалів.

Раїса Цапун – цілком сучасна жінка. Однак, на відміну від тисяч українців, не соромиться носити речі, оздоблені майстерною вишивкою. Навпаки, це її гордість. Кожен стібок одухотворений добрими помислами, пісню, яка бринить у ній завжди і... великою любов'ю.

Вишитий майстринею одяг з мотивами давніх вишивок з Будичан та рівненського Полісся – це відповідь на те питання, яке ставить сьогодні перед собою кожен етнограф: як повернути втрачений зв'язок поколінь, як старі традиції, такі філософсько мудрі й величні, прищепити на новий ґрунт сучасного життя?

Раїса Цапун це робить щодня, щогодини. І не лише у вишивці. Де б не виступали її вихованці, який би обряд не показували, як правило, поруч зі студентами й діти: з мамою звик завжди бути на сцені син Тарас, а з ним і його друзі.

А той вишуканий одяг, у якому Раїса так чудово виглядає, не дарма є об'єктом захоплення усіх жінок. Бо хто із нас не мріяв би мати щось подібне! От і вродися та вдайся: витончена, філігранно інтелігентна, а при цьому – воістину народна і краса, і душа, і талант.

Тож з роси і води тобі, майстрине! Нехай твориться!

Людмила МАРЧУК

Як народжується фолклор

Чи не щодня нині чуємо якусь нову пісню. Телебачення, естрада настільки насичені пісенним розмаїттям, що часом і не зорієнтуєшся: про що, власне, у пісні йдеться. Але коли почуєш пісню народну, та ще у виконанні гарного соліста чи талановитого гурту, неодмінно заслухаєшся, відкладеш біжучі справи. Є щось таке своєрідне у тій ширій, душевній мелодії, що змусить задуматися, пригадати роки пройдені, заглянути у день прийдешній.

А чому? Вочевидь, тому, що закладено в пісню життя, що вийшла вона не з надуманого, вторинного, а від найтого і пережитого. Так твориться фольклор - від болю й радості, котрі часто разом ідуть, ведуть нас до добра і любові. Ентузіаст своєї справи, чудовий знавець української народної пісні і сама чудова співачка (керівник фольклорного гурту "Джерело"), старший викладач кафедри музичного фольклору інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету Раїса Цапун заповзятася на практиці, так би мовити, на первісній основі дослідити, як народжується фольклор, хто його носії, як він іде в загаль.

І вибрала для цього молодий науковець одне з найвіддаленіших сіл області, але село багате історією й традиціями - Нобель у Зарічненському районі. Цьогоріч тут проведено й перший у краї Всеукраїнський фестиваль гумору, що додало слави й престижу древньому, співучому селу.

Історичні корені Нобеля сягають століть, далекої, далекої минувшини. Народні мовні, фольклорні витоки, декоративно-

прикладне мистецтво тут передаються із покоління в покоління, а віддаленість від промислових центрів, великих населених пунктів (стрімкої цивілізації) посприяла благодатній консервації, збереженню вікових традицій. Щоправда, з відходом старшого покоління й вони поступово нівелюються, а то й втрачаються, молодь усе-таки більше горнеться до сучасного музичного мистецтва. А тому важливо зберегти, у повноті передати для нащадків унікальні зразки польського фольклору.

Раїса Цапун разом із кількома своїми колегами здійснила три фольклорні експедиції у древній Нобель. Зустрілася з десятками старожилів, передусім такими справжніми цінителями й хранителями усної народної творчості, як Ольга Хох, Антоніна Шкльода, Домініка Савич, Марія Проневич, Мотрона Ходневич, Надія Кричевич та іншими, за плечима яких - чимало прожитих у рідному селі років (окремі жінки розміняли 9-ий десяток років свого земного шляху). Розповіді старожилів, пісні у їх виконанні й стали основою для підготовки науково-методичного збірника "Ме-

лоді древнього Нобеля", який нещодавно вийшов друком у рівненському видавництві "Перспектива" за сприяння керівництва інституту мистецтв РДГУ та спонсорів - Зарічненської райради та райдержадміністрації. У ньому вміщено майже сотню обрядових, весільних, напльових та звичайних пісень, колядок та щедривок. Подано окремі анотації до них, зроблено оригінальну транскрипцію, вміщено фото тощо.

Особливо багато в збірнику весільних наспівів. За старих часів весілля на Поліссі - найбільш масові гуляння з оригінальними традиціями, обрядовими діями. "Весілля з-поміж інших обрядів, - зазначено в передньому слові до книжечки, - найбільш цілісно збереглося в його архаїчному вигляді. Ця велика рідина драма досить довго існувала з усіма атрибутами обрядової дії: запоїнами, випіканням короваю, виготовленням шишок, розплітанням коси, вбиранням до вінця, благословенням, вінчанням, переймами, посадом молодих, затанцюванням весільного хліба, даруванням, викупом, святковим застіллям, прощанням нареченої з батьківським домом, перезвою, діленням короваю тощо". І все це супроводжується неповторним пісенним дійством - радісним і сумовитим, щедрим на примовки та побажання. Причому, як підкреслює автор, у кожному селі - свої відмінності, що надає фольклорному дійству неповторності й краси, особливо-го звучання.

Збічник Раїси Цапун "Мелодії древнього Нобеля" укладено із записів різних часів, що зберігають їх особливості, колоритність, вони засвідчують не лише про велику культурну спадщину одного села, а й всього західнополіського регіону.

Пропонуємо увазі читачів дві пісні зі збірника.

Іван КИДРУК

ЯК ПРИЇХАВ КОЗАЧЕНЬКО З ПОЛЯ

♩.72

1. Як при-ї - хав ко - за - чень-ко зпо - ля,
да й при-в'я - зав ко - ня до я - во - ра.

ЗАШУМІЛА ЗЕЛЕНА ДУБРОВУШКА

♩=144 1) Одна Гурт

1. За - шу - мі - /гі - ла зе - ле - на дуб - ро - вуш - ка,
за - жу - ри - ла - са мо - ло - да - я вдо - ву - ш[ка].

1. Як приїхав козаченько з поля,
Да й прив'язав коня до явора.
2. Да й прив'язав коня до явора,
Сам заплакав край коніка стоя.
3. Сам заплакав край коніка стоя:
- Нещаслива нам, коню, дорога.
4. Нещаслива нам, коню, дорога.
Засватана дівчинонька моя.
5. Засватана, нічого не буде
Ой через тіє ворожіє люди.
6. Ой дай, Боже, неділі дождати,
Зберу люде да й пошлю у свати.
7. Зберу люде да й пошлю у свати.
А сам поїду пуд око слухати.
8. А сам поїду пуд око слухати:
А що буде дівчина казати?
9. А дівчина по світ'юльци ходить,
Білі ручки до серденька помить.
10. Білі ручки до серденька помить,
До матеньки істиха говорить:
11. - Мати ж, мати, порадице в хату,
Порадь, порадь, що людям казати.
12. - Клади, доню, подарочки в скриню,
Кажі людям: на другу зиму.

1. Зашуміла зелена дубровушка,
Зажурилася молодая вдовушка.
2. Зажурилася молодая вдовушка,
Шо й не косяна зелена дубровушка.
3. Буду наймати косярі молодії,
Шоб покосили всі гори й долини.
4. Шоб покосили всі гори й долини,
Шоб було відно до меї родини.
5. Косярі косят, вітричок повіває,
Шовкова трава на косу налигає.
6. Шовкова трава на косу налигає,
Моє сінечко од сонця посихає.
7. Моє сінечко од сонця посихає,
А мій миленький з другею розмовляє.
8. - Ой годи ж, милий, з другею розмовляти,
Ходи додому вечеру вечерати.
9. - Вечерай, мила, ох вечерай здорова,
Бо мні стелітса й попуд гайом дорога.
10. Мені дорожка, тобі шляжочок битий,
Тобі хусточка, а мні веночок витий.
11. А мні веночок - по саду походжати,
Тобі хустонька - сльозоньки витірати.

Таємнича магія Купала

Споконвіків з особливим трепетом молодь чекала купальської ночі, яка припадала на день літнього сонцестояння. Особливий період у природі у цей час сповнював магнічним змістом усе навколо. Сьогодні ж давні традиції лише перегукуються з обрядами предків, несучи зовсім інший культурний зміст. Про новий зміст свята, яке називають Івана Купала, розповідають етнографи та збирачі народної творчості на Рівненщині. Читачам "ГАЗЕТИ" таємниці Купала розкрила відома в області фольклорист Раїса Цапун (на фото).

У пошуках папороті

Так склалось, що святкування язичницького Купала у день літнього сонцевороту збігається із православним святом Різдва Іоана Хрестителя. За язичницьким звичаєм наших пращурів, у ніч із 6 на 7 липня до сходу сонця жінки вирушали збирати цілющу зілля. Деякі трави збирали повністю роздягнувшись та прочитавши певні замовляння. Вважалося, що у цей період все у природі

набуває максимально корисних й чудодійних властивостей, які наступного дня вже набагато слабше. Зібраними у купальську ніч травами не тільки позбувалися хвороб, а й допомагали знищити чиюсь ворожбу. Про цілющу силу роси, яка зібрана у цей період до сходу сонця, говорить й те, що її зберігали у пляшечках за образами й лікували зір або зурочення.

У цю ж обрядову ніч відбувалися й інші дії, які слов'яни пов'язували з культом божества Купала, котрий відповідав за багатство та родючість, й Марени, що уособлювала весняну вологу.

— Віддаючи шану Купальським богам під час святкування "повороту сонця на зимовий час", кожна місцевість вирізнялась своїми обрядами, однак всюди простежувались одні й ті ж мотиви, які зводились до шлюбної тематики, — розповідає доцент кафедри музичного мистецтва Інституту мистецтв РДГУ Раїса Цапун. — Так, саме у купальську ніч наші пращури пускали на воду вінки, шукаючи собі пару. Потім омивалися голяка й ішли "м'яти" разом траву, шукаючи квітку папороті. У цю ніч вони дозволяли собі паруватися із будь-ким. Люди були спокійні буянням

Фото А.Похиліпка

природі, яка у день літнього сонцестояння просто причарювала всіх. На таке природне сп'яніння й "списувались" купальські оргії. Вважалося, що дитина, зачата у цю ніч, мала особливі здібності, а її опікунами були самі купальські божества. Рахувалося, що у ту ніч свій празник святкувала й нечисть.

Казали, що саме тоді відьми доять чужих корів, а під ранок голими збирають вугілля після купальського вогнища, щоб долати собі більше сили. У день літнього сонцестояння люди особливо спостерігали за сонцем і казали, що небесне світило "грає". При спогляданні на нього воно і справді мерехтить, переливається.

Палять купальські вогні

Сьогодні ж молодь намагається піднести це свято, окультурити його й відзначити у набагато пристойніший спосіб. Зокрема на Рівненщині давні обряди відтворюють творчі колективи, які спеціально виїжджають до сіл Житомирщини та Рівненського Полісся, щоб записати давні обряди від старожилів.

За словами жителів Рівненського Полісся, купальська ніч у нашому краї розпочиналась із закликання молодіць розпочати свято. У нашій стороні особливим було вбирання берези, а кожен обряд супроводжувався відповідними піснями: "Годі-годі зозулі кувати, бо йдуть дівки березу рубати".

Дівчата для хлопців вбирали березу із гілок кропиви, а хлопці у свою чергу готували специфічно вbrane дерево для дівчат. Лише на пограниччі (північні райони Рівненщини — авт.) спаливали чучело Марену. Зокрема на березі озера Нобель не вбирали дерево, а палили вогонь. Через купальське вогнище стрибають всі, і відбувається ритуал очищення. Існувало повір'я, коли закохані дівчина і хлопець стрибають разом у парі через вогнище, взявшись за руки, то згодом, коли вони одружаться, завжди проживуть разом.

— Там же, у селі Сварицевичі, розповідали, що бачили вранці голу жінку, яка збирала вугілля, щоб, ворожачи, придати собі сили, — розповідає Раїса Цапун. — Тепер бачимо, що й у Рівному палять купальські вогні, хоча цей обряд не є нашим місцевим. Раніше у нас ламали купальське дерево й клали його гілочки на город. Не куди-небудь, а на грядки з огірками або іншими виткими рослинами (щоб хлопці увивалися за дівками), співаючи: "Хміль на тичку звивається, а Іван за донькою увивається".

Глибше наші традиції сьогодні вивчають етнографи, а фольклорні колективи намагаються їх відтворити. Так, нещодавно возили на показ до Польщі відтворений обряд святкування Купала, в якому особлива увага молоді приділялась своєрідному очищенню вогнем у купальську ніч.

Ірина БУДНЯКОВА.

Саме у купальську ніч пускали на воду вінки, шукаючи собі пару

фото надане Р.Цапун